

Oponentský posudek disertační práce:

Mgr. Veronika Faktorová: Mezi poznáním a imaginací (Cestopis v obrozenské literatuře)

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Ústav bohemistiky 2008

Práce Veroniky Faktorové analyzuje fenomén obrozenského cestopisu z pozice literárněhistorického konceptu, který je v posledních letech systematicky budován českobudějovickým bohemistickým pracovištěm (a sympatizujícími jednotlivci dalších domácích a zahraničních akademických a univerzitních institucí). Tento koncept soustřeďuje mnoho rovin přístupu k literárnímu dílu, počínaje požadavkem komparativního, nadnárodního přístupu ke studiu obrozenské literatury, zohlednění periferní (mimoestetické) sféry literární produkce, hledání nového principu psaní dějin mimo princip lineární (chronologický) až po snahu nově pojmenovat literární povahu textů národněobrozenské doby širě a složitěji chápaným pojmem romantismus a využitím pojmu *biedermeier*, dříve uplatňovaného spíše v kunsthistorickém bádání.

Tak samotná jazyková povaha cestopisného materiálu, analyzovaného v předložené dizertační práci, totiž začlenění původních textů českých, ale i překladů a prací jinojazyčných, vydaných (resp. dostupných) na českém území, je vedena autorčiným přesvědčením o nutnosti překročit jazykové, resp. národní hranice textů a zohlednit recepční horizont obrozenského spisovatele i čtenáře, tvořený nejen českou, ale také jinojazyčnou, zejm. německou produkcí (např. zdůraznění významu prací A. Humboldta v českém kontextu).

Zahrnutím tzv. okrajové literární produkce (zábavné, populární, zejména časopisecky uveřejněné) a dále produkce oscilující na hraně literárnosti (vědecké, dokumentární) do autorčina pozorování je zřetelně zohledněn další aspekt výše zmíněného konceptu, totiž širší pojetí literárnosti. Autorce umožnil nejen rozšířit pole vlastního literárního pozorování, ale také zhodnotit dobovou "kulturní situaci", v níž cestopisy vznikaly a byly recipovány.

Práce je rozdělena do dvou velkých kapitol, v nichž je cestopisný žánr analyzován a interpretován, a to z pozice výše uvedeného konceptu. První kapitola představuje obrozenský cestopis jako složitý žánr, vyznačující se prolínáním různých diskurzů a funkcí, zejména oscilací mezi literárností a neliterárností, uměleckou exkluzivitou a

zábavností. Hlavní pozornost je upřena k procesu poetizace obrozenského cestopisu, který odráží odklon od starší (klasicistní) estetické normy, odsouvající žánr do sféry literatury věcné. Druhá kapitola je věnována rozsáhlé a minuciózní analýze vybraných textů reprezentujících dobové úsilí o literarizaci cestopisu. Sleduje proměny jazyka a obraznosti a dochází ke zjištění, že specifická povaha obrozenského literárního cestopisu se ustanovovala v napětí mezi různými dobově aktuálními uměleckými styly a poetikami, z nichž jako dominantní se ukázal romantismus (romantická imaginativnost je zřetelná zejm. na způsobu zobrazování přírody, tematizace národa, mýtu, poutnictví i na silně figurativním jazyce). Cestopisný materiál přitom ukazuje romantismus jako jako jev mnohovrstevnatý a proměnlivý, nikoliv jako monolit. Paralelní přítomnost dalších slohových prvků, totiž biedermeierských a realistických (40. léta), je pro autorku důkazem nesprávnosti starší představy postupného (lineárního) vývoje, podle něhož je jeden literární směr střídán směrem následným, a zároveň argumentem podporujícím prostorový princip literárního dění, dle něhož se literární procesy odehrávají současně a překrýváním. Autorka se také pokouší uplatnit zajacovský pojem tzv. uzlového bodu pro označení literární situace na počátku 20. let, kdy cestopis (a literatura vůbec) etablojí romantický jazyk a obraznost v českém prostředí (mohli bychom se ale zeptat, jak si pak autorka vysvětluje nástup textů zjevně (pre)romantické orientace na samém počátku 19. století, jako byl Jungmannův překlad *Ataly* z doby kolem 1804 a dalších překlady západoevropské literatury 18. století v Nejedlého Hlasateli českém v letech 1806-08, pokusy o zavedení časomíry do poezie, propagace sběru lidových písní v prvním ročníku Prvotin pěkných umění ad.).

Následující poznámky přikládám pouze k úvaze a aby bylo dostáno žánru oponentského posudku:

- Kromě drobné poznámky pod čarou, v níž se stručně cituje definice cestopisu z akademického Slovníku literární teorie, není v práci připomenut žádný relevantní **teoretický** pokus postihnout **cestopis v jeho genologické dimenzi**. V textu ani v připojeném seznamu použité literatury se například neobjevuje ani nedávno vydaná *Encyklopedie literárních žánrů* (D. Mocná-J. Peterka edd., Paseka 2004), v níž je podstata žánru shledávána v tématu - líčení průběhu cesty, a dále v přítomnosti různou měrou tematizovaného prožitku pisatele (na rozdíl od cestopisu neliterárního, věcně informujícího o místě). Tím je žánr dosti přesně oddělen od jiných žánrových forem, které látku cizích krajů a jejich zvláštností rovněž, ne však povinně, tematizují (vědecké

pojednání, črta, fejeton, román založený na cestopisném syžetu). Pro práci Veroniky Faktorové se zjevně jeví výhodnější vycházet z široké, avšak poněkud vágní definice Greenblatovy (s. 1), která umožnila zahrnout do pozorování co nejširší okruh textů vhodných k analýze slohové charakteristiky. Tím se stalo, že některé aspekty žánru cestopisu zůstaly stranou pozornosti (vztah k publicistice a jejím novým žánrům, otázka cestopisných fragmentů a jejich poměru k fragmentům romantickým, způsoby cestování uplatněné v cestopisech od přelomu 40. let jako projev nového typu vypravěčského subjektu, odlišného od subjektu romantického, podíl složky vlastenecky agitační, podíl fikce ad.).

- Rozsah představeného materiálu je obdivuhodný, dokládá autorčinu orientaci v dobové knižní i časopisecké produkci, a to české i německé. Není mi ale zcela jasné, proč nebyly v analýze zohledněny také četné **původní cestopisy po českých zemích** (přitom tak nebylo učiněno soustavně, analyzovány jsou Ludvíkovy cesty do Krkonoš). Tím vypadl z charakteristiky podstatný blok materiálu, jehož začleněním do disertace by byl přehled obrozenského cestopisu obohacen o další aspekty, zejména ideologické a sociologické povahy, které se jinak z celkové charakteristiky žánru vytrácejí (autorka o existenci těchto cestopisů ovšem ví, některé tituly cituje v poznámce pod čarou; kromě toho by sem z hlediska široce pojatého žánru patřily i Tylovy práce z Květů a České včely a "domažlické obrazy" B. Němcové jako paralela k Havlíčkovým Obrazům z Rus). Zajímavé by také bylo ukázat, do jaké míry bylo české prostředí tematizováno v cestopisech německojazyčných a zda existují rozdíly v jeho interpretaci nebo jak se jeví tematizace domácího prostoru v zahraničních cestopisech, které mohly být součástí obrozenského recepčního horizontu.

-Poslední poznámka se týká vnější úpravy práce. Velmi si cením přehledného členění textu a krásné obrazové přílohy, mám ale několik námitek ke **způsobu citací a uvádění bibliografických údajů**. Podoba citací je totiž "ošetřena" (snad až příliš) stručnou ediční poznámkou v úvodu knihy (co znamená např. "řídím se dnešní spisovnou normou"?, znamená to, že pravopisnou?) a se zvoleným edičním řešením, které je velmi benevolentní a reflektuje současné zmatky v této disciplíně, by bylo možno v řadě případů polemizovat (i/y v deklinaci, spřežky, interpunkce). Minimálně bych očekávala zdůvodnění, proč byly odmítnuty tradiční postupy (akademická pravidla vydávání literárních památek nebo Editor a text), dodnes uplatňované například v prestižní České knižnici aj. Také pro

editování starších německých textů existují ediční pravidla (zejm. případ Bluthe, Zenith, Thal...). Nesystematičnost je patrná také v uvádění bibliografických údajů u časopisecky publikovaných textů (mělo by být jednotně a v pořadí: ročník, rok, číslo a strany).

Na závěr jen malou poznámku, která necht' není brána jako projev mé ješitnosti, ale spíše jako obava, zda literatura citovaná v disertační práci obsahuje spolehlivé bibliografické údaje a je adekvátně interpretována. Na s. 9 se totiž dočítám, že ve své studii *Český cestopis v časopisech 20. let 19. století* (1995) vyzdvihují dvacátá léta jako období časopisecké nadprodukce žánru. V. Faktorová se mnou dále polemizuje s tím, že žánr se rozvíjel i v následujícím období. Překvapena tímto tvrzením jsem vyhledala svou starší práci (rok a strany jsou v dizertaci uvedeny chybně) a dočetla se: „Beletristické cestopisy 20. let vyšly většinou v časopisech určených vlastenecké inteligenci. Nebylo jich mnoho, šlo vlastně o první pokusy napsat původní cestopis z českého prostředí. Vrcholnou dobou českého cestopisu budou 30. a 40. léta...“

Závěr: Není pochyb, že práce Veroniky Faktorové představuje dosud nejvážnější pokus o analýzu českého obrozenského cestopisu. Množství zpracovaného materiálu a jeho pozorná, trpělivá a přesvědčivá interpretace jednoznačně pomáhají podpořit výše zmíněný literárněhistorický koncept českobudějovického pracoviště. Bylo by samozřejmě zajímavé porovnat výsledky práce s jiným pokusem o interpretaci cestopisu, který by nebyl ovlivněn apriorním konceptem nebo by k materiálu přistoupil s konceptem odlišným. Ostatně žánr sám, jak Veronika Faktorová opakovaně upozorňuje, disponuje mimořádnou schopností reflektovat nejrůznější literární a širše kulturní tendence své doby a je tak nakloněn analýzám různého druhu.

Z uvedených důvodu doporučuji disertační práci Veroniky Faktorové k obhajobě titulu PhD.

V Praze 22. listopadu 2008

PhDr. Lenka Kusáková

Mgr. Veronika Faktorová:

M e z i p o z n á n í m a i m a g i n a c í
(Cestopis v obrozenské literatuře)

Oponeňský posudek disertační práce

Disertační práce zadané v ústavu bohemistiky FF JČU a vedená prof. dr. Daliborem Turečkem, USc., je objevná volbou velké a dosud literárněhistoricky neutříděné látky i metodologickým přístupem. Co se látky týče, neomezuje se Mgr. V. Faktorová na cestopis český (český psaný). Věnuje poučenou pozornost také cestopisným prózám do češtiny přeloženým a v obrozenských časopisech publikovaným (a nejde jen o cestopisy německé provenience). Takto zjišťuje, že "romantická imaginace", projevující se mj. důrazem na subjektivní prožitek tlumočený specificky ozvláštněným jazykem, nevyznačuje jen literární projev český z té doby, tlačení k tomu potřebami rozvoje jazyka, naopak je obecnější, je vlastně i textům do češtiny překládaným - a tyto překlady pak stimulují produkci českou. (Na překladu Ātaly podobné působení překladu na básnickou prózu českou demonstroval F. Vodička v Počátcích krásné prózy novočeské, 1948. Tvárně slohovou iniciativu překladů ve vývoji české prózy na jiném obrozenském materiálu dokládal nedávno R. Ādam.)

Ve smyslu metodologických postulátů prof. Turečka obsáhnout literárněhistorickým výzkumem pole přesahující literaturu v úzkém slova smyslu se autorka disertace věnuje cestopisu jako žánru pohybujícímu se na hranicích publicistiky a beletrie, v rozpětí funkcí poznávací, rekreační a estetické, mezi lákavou četbou a uměleckou exkluzivitou. V žánru rozpiatém mezi "facta" a "ficta", na textech publikovaných na stránkách českých časopisů z let 1810-1840 zjišťuje, jak se postupně i zde, svým způsobem na okrajích umělecké literatury v užším slova smyslu, etablovala romantická obraznost. (Oproti cestopisu s romantickou obrazností identifikuje V. Faktorová u Kollára, Zapa, Chocholouška cestopis biedermaierovsky pojatý a stylizovaný.)

Oslňující demonstrace "romantické imaginace", proměny pozorujícího "cestovatele" v prožívajícího "putníka" ve značně rozloze původních i přeložených textů, V. Faktorovou předestřena s pomocí mnoha působivých úryvků, mluví ve prospěch její teze, že cestopis, žánr převážně "věcné" literatury, může vykazovat tak silné umělecké znaky, že lze mluvit o "literárním cestopisu". (Přitom však ve skvěle pozorovaných motivických paralelách mezi jistými pasážemi z cestopisů a z díla Máchova osvědčila autorka vnímavost pro zásadní rozdíly mezi textem povytce uměleckým

a převážně "věcným".)

Svou volbu tématu a zorný úhel autorka práce specifikuje v první řadě na kritické poučenosti Vodičkovými Počátky krásné prózy novočeské a na ně navazujícími tzv. akademickými Dějinami české literatury, díl 2. Vede si v tom poučeně i obezřetně, jako stoupenkyně vědeckého projektu, který si vytkl "rehabilitovat" romantismus v českém písemnictví. V tom vlastně V.Faktorová bezděčně navazuje na kroky české literární historie učiněné v průběhu let šedesátých v čele s F.Vodičkou (hlavně v učebnici Svět literatury), V.Štěpánkem ad. Na rozdíl od oněch vykročení se autorka v posuzované práci výslovně vzdává pojmu preromantismus jako pojmenování pro vývojovou fázi "mezi" klasicismem a romantismem. Nejsem si jistá, zda právě při cestopisu, svým zaměřením ukotveném ve "zpravodajství" o objektivně daných časoprostorech, by nebyl pojem preromantismu jako historického slohu funkční. Ostatně pojem romantismus v jejím chápání jisté slohové míšení a průniky deklaruje: romantismus je "mnohvrstevnatý, pluralitní kulturní fenomén, který se projevuje v mnoha různých modifikacích, které jsou utvářeny také na základě prolínání romantických prvků s prvky jiných poetik nebo stylů" (s.134). Vzdáme-li se "preromantismem" jednoho, po roce 1945 v návaznosti na francouzskou literární historii pojmenovaného typu raného "prolínání", možná si konkrétní literárně historický výzkum (a jeho představení v různých žánrech odborného výkladu pro širší veřejnost) vyžádá onu "mnohvrstevnatost" romantismu a jeho dlouhodobou přítomnost v české literatuře 19.století přece jen nějak kategorizovat pojmenováním vhodným pro jisté množiny. (Vzdáme se pak s užitkem také "novoromantismu"?)

Moje poznámky k posuzované disertaci zčásti přesahují zadání práce a míří k problematice literární historie, nastolované týmem prof.dr. D.Turečka, CSc. Disertace, která podobné otázky budí, již tím prokazuje, že je objevnou součástí současného vědeckého diskurzu. Podle mého názoru by měla být publikována jako celek.

Disertační práci Mgr.Veroniky Faktorové doporučuji k obhajobě.

prof.dr. Jaroslava Janáčková, CSc.

Praha 15. listopadu 2008